

De la limba de lemn la limba de prompter și, mai ales, dincolo de ea

Antoaneta TĂNĂSESCU

Aș porni de la un text, nu fără a evoca pe scurt circumstanțele redactării lui. Este compus prin asamblarea unor sintagme sau cuvinte pe care monitorizările realizate de C.N.A., în parteneriat cu Institutul de Lingvistică al Academiei (mai 2001 – februarie 2005, 15 octombrie – 25 noiembrie 2007, 27 noiembrie – 11 decembrie 2007), le-au semnalat ca abateri de la regulă la nivel ortoepic, morfologic, sintactic și lexical. Printr-un artificiu pur retoric, am transformat lista (enumerare, pe verticală, a greșelilor) în text (scris pe orizontală) și cum „lipirea” nu s-a putut realiza de la sine, am inventat pasaje de trecere, cuvinte de legătură, pe care le-am marcat, spre știință, cu alt caracter de literă. În cazul de față, italic. Este și motivul pentru care textul trebuie citit (urmărit cu ochii) nu ascultat, așa încât semnificația conținută în chiar jocul tipografic să devină evidentă. Iar surpriza abia acum a venit. Artefactul obținut, echivalând cu eroarea gramaticală în stare pură, a reușit încă de la prima lectură să ne pună pe gânduri, să ne incite, chiar, iar dezacorduri flagrante, taxate de orice școlar, sau inadmisibile fracturi de sens nu au mai apărut ca având dimensiuni apocaliptice. Nici măcar mari! Mai mult, de la un punct înainte, textul părea că se scrie singur, găsindu-și cadența și asumându-și granițele, ascultând, în consecință, de propriul său proiect intern și nu de voința condeierului. Era nu o înșăilare întâmplătoare de cuvinte ci devenise un limbaj cu individualitate și prezență de sine stătătoare. De aproape o jumătate de secol ne-am obișnuit cu erorile lui (unele, flagrante), cu ezitățile lui (unele, spectaculoase), cu stridențele inadmisibile, cu petele de culoare sau întuneric. Ne-am obișnuit, și vigilența critică începe să somnoleze. Ascultăm textul. E ca la televizor, spunem, nu ca pe un reproș ci, mai degrabă, ca pe o scuză. Sau, pur și simplu, ca pe o constatare. Dar cum televiziunea și, în parte, radioul sunt ascultate de cea mai mare parte a populației României, acordurile inadecvate, inovațiile greu de acceptat sau declinurile semantice se difuzează instantaneu la scara întregii națiuni. Pentru că, pe de o parte, beneficiază de prestigiul instituțiilor ce și le asumă, iar pe de alta parte sunt repetate oră de oră. Așa ne intră în obișnuință; obișnuința cu anormalitatea. Iată de ce campania inițiată de C.N.A., de protejare a limbii române, trebuie luată în serios. Trebuie sau, cum se spune la televizor, trebuiește? Citiți și decideți!

Vocea mea e ca un spicher, *așa că* ascultă ce vezi, nu face un quelque-chose, lasă ce-a fost mâine și alege sau un concurs de misse sau o baie în political corectness. Se mai întâmplă și accidente inerente, *deci*, vara asta lucrez promoțional *tocmai* ca palpitanul să fie mai mare vizavi de tot și *toți*.

Și acum, vă vorbesc pe bune, *mai ales* că ultimul comunicat al preșidenției *se ocupă* de dimensiunea cetățenilor și a lărgirii NATO, întrebându-se, în fond, ce e în

spatele la această afacere. *Sunt întrebări vechi, venite, poate, tocmai din ordinul cavalerilor de la Masa Rotundă, sunt întrebări noi care vă rod. Mai ales acum, în pragul alegerilor electorale când focuri de armă au răsunat în buricul Bucureștiului și au lovit un trecător găsit fără viață, fără suflare și într-o avansată stare de comă. Să fie un război al cărui deznodământ, ca orice război, nu-l știm? Sau doar efectul de la o decizie care survine egzact de mâine când începe distribuția cupoanelor agricole și un cap al mafiei din Statele Unite a murit de cancer.*

La capătul politicii, un mini-meteo. După ninsorea de asiară, se anunță o eclipsă solară de soare, în urmă, averse de ploaie, din nou și ger și viscol, ger care i-a stricat afacerile prostituatelor. Oricum, se apropie Sfântul Petru și Pavel. Ceea ce mi-e foarte greu să cred acest lucru, așa că veți vedea în premieră videoclipul pe care îl veți vedea imediat. Să vă uitați cu ochii larg adânciți. Eu am să tac pentru că, după o săptămână de petrecanie mi-e curmată puțin vocea și ne trebuiesc plămâni curați ca să știm că semnalele vitale sunt în viață.

Principalii protagoniști ai discuției sunt mass-media ce revin în actualitate. *Așa că testăm izul invitațiilor dornici să audă care sunt prevederile actualei legi, care sunt tehnicile folosite la Miunih și la Bérlin.*

Ce alegem? Filmul pe televizor sau acest autor la nenumărate cărți sau pe această melodie care o vor cânta la prima mână? Sunteți ready? Ar fi super să se țină emisiunea în ploaie iar artiștii care dau cu glanda să aibe în jur reporteri de reporteri, Oricum, apariția cărții este, pe undeva, un gest și, ce mai, emisiunea e beton, vere.

Cum vrea mușchiul lui o să-mi răspundeți și deși a căzut măgăreața pe noi, eu nu pun botul prea ușor. *Îmi pare cu regret și deși se apropie o nouă vară cu lipeli, știți voi, cu mega-lipeli, mă retrag să mă aerisesc la cutiuță, să-mi fac o toaletare perfectă a urechilor dar și o French manicure.*

Se poate să am o minută liberă. M-aș opri la publicizarea poveștii acestei fete care este puțin umbrită și puțin descumpănită de divorțul părinților. *Ei, chestiuni familiale, ce să-i faci! Familiale sau familiare? Original sau originar din Malta? Extras sau extract de cont? Poate mă lămuresc citind niște cotidiene. Sau cotidiene? Colegii sunt destui de confuși în această direcție, dar bate ora doisprezece și trebe să ajung la o foarte prestigioasă adunare condusă de doamna ministră de resort. Nu pot lipsi. Ca și lider trebuiește să cuvânteț pentru a explica la toți ceilanți ultimile schimbări din tráfico româ (Carol Dávila, Lugój, Mólдова Nouă) sau de afară (Strásburg, Ucraina, Rusía, Yemén). Așa că nu mai strâmbați din priviri căci pe străzile alea se plimbă Costel cu capul decapitat al sorei sale, pe străzile alea unde nu se vede nici un picior de om.*

Silance din gură, bă! Ce e cuțitul ăsta cu maț în fund? Să te-nfîgi în stomacul soacră-tii ca să afli câte ouă a frecat maică-ta de te-a scos așa galben.

Dar, haideți să vedem și alte știri pe scurt, apoi să luom, să lom publicitate. Și în urma acestei șase ediții a emisiunii să ne spună însuși studenții, la libera fiecăruia dintre invitați alegere, ce spray de dat la subraț e mai bun și unde sunt medicamentele care ei au foarte neapărată nevoie. O ultimă întrebare la dumneavoastră și captarea atenției poate fi în acest moment complementată: tu, din înțelesul tu ce mai faci se scrie cu doi o?

Vă propun un moment de răgaz și de meditație. La prima vedere, limba de prompter a televiziunii, precizez: este numele de botez/ de identificare ales de

actorul Mircea Diaconu la o masă rotundă inițiată de C.N.A, pare a fi varianta actuală a clasicei limbi de lemn, beneficiind ca și străbunica sa, de o teribilă forță de seducție care o puse pe gânduri pe Françoise Thom prima care i-a închinat, în 1987, o substanțială cercetare monografică. Reiau cuvânt cu cuvânt observațiile vechi, iată, de două decenii: „rămâne atunci să ne întrebăm în legătură cu motivele care stau la originea succesului limbii de lemn. Cum s-a putut impune acest discurs monoton și auster unor grupuri întregi chiar înainte de a fi fost instaurat oficial de regimul comunist, cum s-a putut impune, în afara frontierelor Uniunii Sovietice, în țări în care el a suferit concurența presei libere? Cum de nu se remarcă mizeria la care reduce el inteligența?”. Așadar, spectacol „mizer”, „vorbire mașinală care hipnotizează spiritul și paralizează rațiunea”, „excrocherie”, „seducție a gândirii facile” capabilă a „corupe totdeodată inima și rațiunea”.

Și cu toate acestea, succes, persuasiune, seducție chiar asupra unui uriaș public. Ne referim la limba de lemn, dar aprecierile pot fi lesne transferate spre limba vorbită în audiovizualul românesc actual. Or, în aceste condiții, mă tem că simpla competență/ explicație lingvistică nu este soluția nici salvatoare, nici singură. Latini vedeau vorbirea ca pe o „formă” a gândirii. Mă tem că tinerii redactori de la „Telejurnal” vorbesc *altfel* decât studenții lui George Călinescu nu pentru că știu (cantitativ) mai puține decât aceștia, ci pentru că gândesc altfel.

Aș invoca două probe. Cea dintâi datează din 2 decembrie 1920 și este un „Jurământ” pe care l-a rostit, urmând tiparul administrativ al timpului, chiar George Călinescu atunci când și-a depus candidatura pentru a fi angajat la Arhivele Statului. Să ascultăm aceste fraze, atunci parte (repet) din stilul juridico-administrativ, acum, prin cadență și puterea expresiei înaintând pentru lectorii moderni către orizontul elaborat al literarului: „jur în numele lui Dumnezeu și declar pe onoarea și conștiința mea credință Majestății Sale Regelui României Ferdinand I și constituției țării mele. De a îndeplini cu sfințenie datoriile ce-mi impune funcțiunea mea, de a aplica legile și de a mă conforma legilor întru toate și pentru toți, fără pasiune, fără ură, fără feroare, fără considerațiune de persoană, fără nici un interes direct sau indirect. Așa să îmi ajute Dumnezeu.”

Așa erau redactate, în 1920 paginile Arhivelor Statului. 25 de ani mai târziu, paginile de jurnal, precum cea scrisă de Constantin Noica în 1943, puteau răsună în incidența stării lirice a limbajului: „Singurătatea absolută, cum mi-o imaginez, o concep câteodată așa: în tren, pe un culoar ticsit, stând pe un geamantan. Ești atunci departe nu numai de orice om mai ales de cei care te împiedică să te miști, dar ești departe de orice punct fix în spațiu. Ești undeva între o stație și alta, rupt de ceva, în drum spre altceva, scos din timp, scos din rost, purtat de tren, purtând după tine un alt tren, cu oameni, situații, mărfuri, idei, una peste alta, în vagoane pe care le lași în stații, le pierzi între stații, le uiți în spații, golind lumea, gonind peste lume, singur, mai singur, nicăieri de singur”. Cadență, personalizare, explorarea „ezetării infinite dintre sunet și înțeles” observată de Valéry și aplicabilă atât rimei, cât și oximoronului și așa mai departe.

Pentru ca în 2008, pariul jurnalelor găzduite pe blog să fie altul: fraze construite fără inhibiții nu doar semantice, triumful vorbirii familiare, mai mult decât *verba cotidiana*, registrul lingvistic voit banal ca expresie, în fond, a unei umanități ce nu infirmă banalitatea, mai mult, o acceptă ca pe o emblemă a

destinului, a traiului zilnic. Trai care este sursa obișnuită a jurnalelor. În aceeași zi, 7 iunie 2008 sunt situate pe blog două pagini de jurnal. Cel dintâi: „urcăm. Rupt de somn cum eram, bag o tură de dormit violent, din aia cu sforăituri și toate cele. Pe la Ploiești vine controloarea nenorocită, mă trezește, îi dau ambele bilete, pe al meu și al lui Ryan, și-i zic că eu dorm să mă lase” (<http://deceblog.net/2006>). Al doilea, aflat în Avionaru’s Blog: „călătoria este foarte bogată în impresii [...] am prins iar garnitura aia nasoală de o vârstă cu mine și au recondiționat-o cu niște prețuri exorbitante. Scaunele sunt înghesuite, este relativ aglomerat, bagaje pe culoar cu grămada, noroc că nu am obiceiul să mă plimb [...] O femeie bătrână și mare cât o balenă navighează ușor pe culoar, printre bagaje. De la jumătatea vagonului anunță mândră că are o operație la coloană și d-aia se mișcă așa greu și că tocmai se întoarce de la un control. Normal, că pe măsura deplasării ceilalți pensionari o întrebă diverse prostii care nu îmi privesc și, pac! a ieșit de o socializare. [...] În rest, oameni șterși, obosiți, cu dopuri albe în urechi, încă un tip cu laptopu care se plictisește și desenează ceva, unii dorm cu bale la gură. [...] Trece baba din nou iar zice că are operație”.

Lumea de la 1940 și cea de la 2010, față în față. E ceva care le diferențiază, întreb pornind de la paginile de jurnal, dar îndrăznesc să merg mai departe? O, da, desigur, și cu această întrebare aproape retorică ne aflăm chiar în centrul fenomenului analizat. Anonimii lui 2008 scriu altfel decât necunoscuții lui 1940 pentru că gândesc altfel, pentru că au alte repere și credințe, ascultă de alte rigori retorice și cred în aproape alte principii. Se află pe paliere diferite ale timpului și ascultă de alte exigențe. O întrebare se profilează neliniștitor: Care este nivelul acestor exigențe? Sub orizontul lumii europene, el se dovedește a fi descrescător. La nivel comportamental, Johan Huizinga, observă în *Amurgul Evului Mediu* că

Civilizația care se reînnoiește silește societatea să părăsescă, din vechea formă de viață, năzuințele prea înalte. Cavalerul devine gentilhomme francez din secolul al XVII-lea, care mai întreține o colecție de concepții de clasă și onoare, dar care nu se mai pretinde un apărător al credinței, un ocrotitor al celor slabi și asupriți. Tipul nobilului francez face loc celui al gentleman-ului, descendent și el, în linie dreaptă, din vechiul cavaler, dar temperat și rafinat. În cursul prefacerilor successive ale idealului s-a deprins de fiecare dată un înveliș, care devenise minciună (Huizinga 1993).

La nivelul construcțiilor literarului, aceeași coborâre în trepte, pe care N. Frye o urmărește în *Anatomia criticii*:

Trecerea de la mit (eroul este superior prin însăși natura sa omului, este o făptură divină), la romanț (eroul săvârșește miracole fără a se deosebi de o ființă omenescă), la modul mimetic superior (tragedie, epopee, eroul e mai preus de semeni fără a depăși limitele ambianței umane), la modul mimetic inferior (opere comice și realiste – eroul va fi un om ca toți oamenii, nu-și va depăși semenii, va avea trăsături umane obișnuite), la modul ironic (eroul ne e inferior ca putere și inteligență, trezindu-ne disprețul printr-o priveliște de înrobire, frustrare sau absurditate). Parcurgând această schemă observăm că de 15 secole încoace literatura europeană și-a mutat treptat centrul de greutate către sfârșitul listei. [...] În ultimii o sută de ani, majoritatea literaturii serioase a tins tot mai mult către modul ironic (Frye 1972).

Altfel spus, este sesizată prin eclipsa/ moartea/ dispariția tragediei sau epopeii dinamice roatei vergiliene despre care vorbeau încă în Evul Mediu Servius și Donatus identificând cele trei genuri: simplu (*humilis*), mijlociu (*mediocris*) și sublim (*gravis*). Nu mai puțin, discuția e datorată să ia în considerație și posibilitatea canonizării genurilor *inferioare* de către cele *superioare* grație migrației de procedee, vezi teoria formalistilor ruși asupra raportului între Dostoievski și structura romanului polițist ca și pe cea expusă de Erich Auerbach (Auerbach 2000), cu privire la *fisurarea* nivelelor stilistice ca urmare a impactului pe care unele forțe teribile îl au asupra literarului. Ele sunt: 1. realismul francez (Balzac, Stendhal) care dă dreptul unor personaje și realități banale, cotidiene să facă obiectul unor reprezentări problematice, serioase, chiar tragice și 2. istoria vieții și faptelor lui Iisus.

În acest context al minimalizării, al modificării din temelii pentru standardele de exigență, înfățișările comunicării audiovizuale nu fac decât să confirme un trend, cum se spune acum, o tendință, cum se spunea mai demult. Sigur că prin aceasta nu justificăm/acceptăm aberații precum cele cuprinse în textul-model de la care am pornit, ci doar sperăm a-l înțelege mai bine. Păreră mea este că în România, unde peste 50% dintre adolescenții de 15 ani citesc sau înțeleg cu dificultate textele, în țara în care timp de peste șase decenii a vorbi sau a scrie elegant a întâmpinat blamul chiar sancțiunea oficialității așa încât nici acum nu sunt încă instituționalizate criteriile acestui domeniu, e puțin probabil ca revirimentul să se producă de la sine. Lipsesc modelele care să facă și credibilă, și seducătoare comportarea corectă, civilizată. Îmi amintesc cele câteva cursuri la care am avut șansa de a-l asculta pe profesorul Vianu. Venea din vreme în amfiteatrul Odobescu iar noi, cei din anul întâi, tolerați acolo, aveam locuri doar în jurul cuierelor. Domnia sa intra, noi amuțeam, liniștea era cutremurătoare. Ținea curs de o oră și începea cu rezumatul lecției anterioare. De la profesorul Vianu am aflat că nu doar în teatru, ci și în viața civilă intonația, frazarea, au un rol decisiv în comunicare și am înțeles pentru întâia oară că limbajul cultivat, „ca la carte”, are o incredibilă căldură și o tot atât de incredibilă naturălețe. Că poți convinge păstrându-te în registrul academic, fără a fi familiar, mai rău, vulgar. Surâdeam la glumele profesorului, nu râdeam niciodată în hohot cum o făceam la prelegerile lui G. Călinescu. Am învățat de la acesta din urmă că granița între permis/ acceptabil și total inacceptabil e foarte fermă. Universitarii repetau experiența profesorilor de liceu din acel tip. Ștacheta exigenței nu era coborâtă nici cu un milimetru.

Astăzi realizatorii TV au o scuză: se vorbește așa cum se vorbește ca să se facă pe placul publicului. Adică, ratingul... Cum se face atunci că la cursurile profesorilor evocați ca și la cel pe care Grigore Moisil l-a rostit tot în amfiteatrul Odobescu având ca obiect paradoxurile eleate în fenomenologia spiritului ca să poți ocupa un loc trebuia să vii cu cel puțin o oră înainte? Cum era așadar posibilă, obținerea ratingului printr-o prelegere despre „limitarea simbolică” sau despre aporiile lui Zenon?

Mă întorc la antologia greșelilor cu observația că ea a fost confirmată și de alte surse decât monitorizările C.N.A. Sub titlul *Vara la televiziuni, creierul intră în vacanță*, „Adevărul”, din 22 iunie 2002, adaugă alte câteva „perle”: „nu se știe cauzele”, „transmite agențiile de presă”, „decapitat la vârf”, „avem de rafistolat în

legislația privatizării”, „suveranul pontif a fost investit”, „primele impresii la primele zile de muncă”, „cei mai răi cunoscuți pescari”, „că cartea bună e prostie”, „pe care cu toții o dorim și cărora ne place tuturor”, „aceste reglementări se văd vizibil”, „pe președinte îl doare într-o anumită parte a zonei” și, în sfârșit, „mândria națională ni se scoală”.

Și acum? Pe cât este omeneste posibil să prevedem viitorul, sunt semne, e, drept, palide, dar sunt, că atât maturizarea lumii audiovizualului românesc, cât și perseverența inițiativelor de reglementare, control, sancțiune ale C.N.A. vor produce efectele dorite și așteptate. Iar dacă ar fi să aleg unul dintre acestea, aș răspunde fără ezitare: sper ca vocea radioteleviziunii să fie limpede, decentă și cât mai departe de soluția rudimentară. Căci un limbaj rudimentar este, la urma urmei, expresia unei gândiri rudimentare.

Bibliografie

- Auerbach 2000: Erich Auerbach, *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*, traducere de I. Negoțescu, Iași, Polirom.
- Frye 1972: Northrop Frye, *Anatomia criticii*, în românește de Domnica Sterian și Mihai Spărișu, prefață de Vera Călin, București, Editura Univers.
- Huizinga 1993: Johan Huizinga, *Amurgul Evului Mediu*, traducere de H.R. Radian, București, Editura Meridiane.

From Françoise Thom’s concept on language to typical media language and beyond

Starting from the CNA surveys and in partnership with the Academy’s Language Institute in between 2001 and 2008, the research identifies several characteristics of the communication in the Romanian audiovisual, the “prompter language”, as it has been called by the actor Mircea Diaconu, a new “wooden language” taking advantage of the same enormous (only apparently inexplicable) success as experienced by it’s grand mother, illustrated three decades ago by Françoise Thom. It is an interesting reality, mainly through it’s significance, less language oriented and more towards the history of thoughts, area of the cultural studies, philosophical culture, of the communication strategies and actions. The language, *forma mentis*, therefore, understanding the actual thinking through the actual speaking way.

București, România